

Yarı-Müttefikler, Merkezileşen Çin Yönetimi ve Çok Kutuplu Düzen: Türkiye İçin Stratejik ve Kurumsal Dersler

Dr. Ahmet Kadioğlu
OSTİM Teknik Üniversitesi
Stratejik Araştırmalar Merkezi Müdürü

1. Giriş: Değişen Güç Dengeleri ve Karar Alma Sorunsalı

Bu çalışma, 21. yüzyılın ikinci çeyreğinde uluslararası sistemde ortaya çıkan iki yapısal dönüşümü incelemektedir. Birinci dönüşüm, Amerika Birleşik Devletleri'nin Ukrayna, İsrail ve Tayvan gibi "yarı-müttefik" olarak nitelendirilen aktörlerle geliştirdiği güvenlik ilişkileridir. Bu ilişkiler, ABD'nin bölgesel dengeleri doğrudan müdahale etmeksizin şekillendirmesine imkân verse de kriz yönetimi açısından ciddi sınırlılıklar üretmektedir (Walt, 2018; Posen, 2014). İkinci dönüşüm ise Çin Halk Cumhuriyeti'nde parti-devlet yapısının giderek merkezileşmesi, geri bildirim mekanizmalarının daralması ve eski dönemlerde var olan "yaşlı kadrolar/elders" tarafından sağlanan yatay denetleme kapasitesinin ortadan kalkmasıdır (Shirk, 2018; Economy, 2018). Bu iki gelişme birlikte ele alındığında, Ukrayna, Gazze ve özellikle Tayvan gibi kriz dosyalarının neden daha kırılgan hâle geldiği anlaşılmaktadır. Bu çalışma, söz konusu dönüşümlerin Türkiye'nin dış politika kapasitesi,

diplomatik yönetişimi ve kurumsal tasarımı açısından hangi dersleri sunduğunu tartışmayı amaçlamaktadır.

2. Yarı-Müttefiklik Kavramı: Teorik Temel ve Uygulama

Uluslararası ilişkiler literatüründe yarı-müttefik (quasi-ally), iki özellik arasında konumlanan devletleri ifade eder: Bunlar tam ortak değildir ama tam müttefik de değildir. ABD'nin bu aktörlere sağladığı askeri destek, ileri teknoloji silah tedariki, istihbarat paylaşımı veya dış politika koordinasyonu çoğu zaman bir müttefiklik derecesindedir; ancak Washington tarafından verilen resmî bir güvenlik garantisi bulunmadığından ilişki asimetrik ve belirsizdir (Lake, 1999). Ukrayna, İsrail ve Tayvan bu modelin güçlü örnekleridir. Bu yapı, ABD'ye esneklik tanır fakat aynı zamanda kriz yönetiminde tıkanıklık üretir; çünkü yarı-müttefiklerin iç siyasetleri, güvenlik algıları ve stratejik öncelikleri ABD'ninkilerden sistematik biçimde farklılaşmaktadır.

Bu farklılaşma, akademik literatürde "çıkar asimetrisi sorunu" olarak tanımlanmıştır (Walt, 1987). Walt'ın güvenlik ikilemi yaklaşımı, ittifakların sadece dış tehdit üzerinden değil aynı zamanda ortakların karşılıklı beklentileri üzerinden de kırılganlaştığını gösterir. Bu kırılganlık, özellikle varoluşsal tehdit altındaki aktörlerde (örneğin Ukrayna veya Tayvan) daha belirgin hâle gelir. ABD, bu ülkeleri desteklemek için stratejik nedenlere sahiptir; ancak destek, sınırlı bir dolaylı çıkar çerçevesine oturduğundan risk algısı uyumsuzdur.

3. Çıkar Uyumsuzluğu: ABD ile Yarı-Müttefiklerin Farklı Öncelikleri

Yarı-müttefiklik ilişkilerinin en yapısal sorunu çıkar uyumsuzluğudur. Ukrayna hükümeti için savaş ülkenin varlığı ile doğrudan ilgilidir; Rusya'nın saldırganlığı devletin bekasını tehdit etmektedir (Charap, 2023). Bu nedenle Ukrayna hükümeti, ABD'nin risk algısından çok daha yüksek tırmanma eşiğine sahiptir. ABD için ise Ukrayna dosyası stratejik öneme sahip olmakla birlikte doğrudan ulusal varlık meselesi değildir. Freedman'ın (2022) belirttiği gibi Washington'un bu dosyadaki önceliği, Rusya'nın revizyonist kapasitesini sınırlamak ve transatlantik güvenliği güçlendirmektir; bu nedenle ABD daha temkinlidir.

İsrail örneğinde ise iç siyasi dinamikler, ABD'nin dış politika hedefleriyle sık sık çelişmektedir. Netanyahu hükümetinin Gazze'deki operasyonlarında insani yardım, sivil koruma ve bölgesel tansiyonun düşürülmesi talepleri ile ABD'nin beklentileri arasında fark oluşmuştur (International Crisis Group, 2024). Aynı şekilde Tayvan yönetimi, zaman zaman bağımsızlık yanlısı açıklamalarla ABD'nin "stratejik belirsizlik" doktrinini zorlamakta ve Pekin-Washington ilişkilerini daha kırılgan hâle getirmektedir (Bush, 2013).

4. Risk Toleransı Çatışması: Varoluşsal Kriz ve Sınırlı Çatışma Ayrımı

Yarı-müttefiklerin risk toleransı ABD'ninkinden farklıdır. Ukrayna, Tayvan ve İsrail için tehdit doğrudan ulusal egemenliğe yöneliktir; dolayısıyla bu devletler daha radikal stratejik tercihler yapabilirler. ABD için ise savaşların çoğu sınırlı çıkar kategorisindedir. Bu nedenle Washington'da düşük risk seviyesinde kalmayı tercih eder. Posen (2014), yarı-müttefiklerdeki bu yüksek risk alma eğiliminin sponsor devlet için sistemik tırmanma riskini artırdığını savunur. ATACMS füzelerinin Ukrayna'ya verilmesi veya İsrail'in Hizbullah'a yönelik geniş çaplı önleyici saldırı planları, ABD'nin bu dengesizliği

dengelemek için "kontrollü destek" yaklaşımı geliştirmesini gerektirmiştir.

5. ABD'nin Baskı Kapasitesi: Gücün Sınırları

ABD teorik olarak daha güçlü konumdadır; fakat yarı-müttefikleri üzerindeki baskı kapasitesi sınırlıdır. Yardımın kesilmesi yarı-müttefiki çökertir; yardımın devamı ise ABD'nin stratejik kontrolünü azaltır. Bu ikilem "patron-müşteri ilişkisi paradoksu" olarak tanımlanmıştır (Lake, 1999). Ukrayna örneğinde geçmiş dönemlerde ABD'nin baskı girişimleri, Moskova'yı daha fazla tırmanmaya teşvik etmiştir (Charap, 2023). İsrail örneğinde ise ABD'nin sınırlı baskısı Gazze operasyonlarının yönünü belirleyememiştir. Bu yapısal sınırlılık, yarı-müttefiklik modelinin kriz çözümünü neden zorlaştırdığını göstermektedir.

6. Çin'de Parti-Devlet Yapısının Dönüşümü: Elders Sisteminin Tasfiyesi

Çalışmanın ikinci temel bölümü, Çin'deki iç siyasi dönüşümün uluslararası krizlerin seyrine nasıl etki ettiğini analiz etmektedir. Mao sonrası dönemde Deng Xiaoping ve devrim kuşağı kadrolarının oluşturduğu "ihtiyarlar konseyi", parti içinde yatay fren mekanizması olarak işlev görmüş ve aşırılıkları dengelemiştir (MacFarquhar, 1997; Nathan & Gilley, 2003). Ancak bu yapı 2000'ler sonrası sistematik biçimde tasfiye edilmiştir.

2012 sonrasında yürütülen yolsuzlukla mücadele kampanyası, alternatif güç merkezlerini dağıtmış; 2015 PLA reformları generallerin fraksiyon kurma kabiliyetini ortadan kaldırmış; emekli kadroların açıklama yapması, seyahat etmesi veya bir araya gelmesi bile "siyasi güvenlik riski" olarak sınırlanmıştır (Shirk, 2018; Li, 2020). Bu dönüşümün sonucu, parti-devlet içinde karar alma süreçlerinin dar bir liderlik halkasında dikeyleşmesi ve geri bildirim kanallarının zayıflamasıdır. Economy (2018), bu yapıyı "kişiselleşmiş otoriterlik" olarak tanımlar ve bunun dış politikada yanlış hesaplama ihtimalini artırdığını savunur.

7. Tayvan Krizi: İki Eğilimin Kesişme Noktası

ABD'nin yarı-müttefik modeli ve Çin'deki merkezileşen karar alma yapısı Tayvan konusunda doğrudan çakışmaktadır. Tayvan, ABD'nin İndo-Pasifik stratejisinin merkezinde yer almakta, teknoloji tedarik zincirleri açısından kritik öneme sahip olmakta ve Çin'in ulusal bütünlük söyleminin temel unsurunu oluşturmaktadır (Swaine, 2019). Bu nedenle Tayvan dosyası, sistemik bir savaş riskini barındırmaktadır.

ABD'nin Tayvan üzerindeki etkisi sınırlıdır; Tayvan hükümeti bağımsızlık yönünde atacağı adımlarla ABD'nin stratejik belirsizlik politikasını zorlayabilir. Buna karşılık Çin'de karar alma süreçlerinin dikeyleşmiş olması, Tayvan konusunda siyasetin dar bir liderlik çerçevesinde şekillenmesi anlamına gelir. Geri bildirim kanalları sınırlı olduğu için yanlış sinyal alımı, yanlış değerlendirme ve tırmanma ihtimali belirgin biçimde artmıştır.

8. Sonuç: Kırılgan İttifaklar ve Kırılgan Otoriterlik

Bu çalışma, güncel uluslararası sistemde iki kırılgan yapı tespit etmektedir: ABD'nin yarı-müttefikler üzerindeki sınırlı kontrolü ve Çin'de geri bildirim mekanizmalarından yoksun merkezileşmiş otoriter karar alma yapısı. Yarı-müttefiklik ilişkileri savaşları uzatabilir, tarafları tırmanmaya zorlayabilir ve diplomatik çözüm yollarını daraltabilir. Çin'de ise fren mekanizmalarının yokluğu, üst düzey liderliğin hatalı karar alma riskini artırmaktadır. Bu iki eğilim bir arada incelendiğinde, Ukrayna, Gazze ve Tayvan gibi dosyalarda neden kalıcı çözüm üretilemediği daha net anlaşılmaktadır. Bu noktada Prof. Dr. Murat Yülek'in devlet kapasitesi ve kalkınma ekonomisi üzerine yazdıkları dikkat çekicidir. Yülek (2018), sürdürülebilir dış politikanın sağlam bir kurumsal altyapı, güçlü koordinasyon mekanizmaları ve bilgiye dayalı karar alma kültürüne dayanması

gerektiğini savunur; başka bir eserinde ise "Devletler sadece güçle değil, doğru bilgi üretme kapasitesiyle uluslararası rekabette ayakta kalır" diyerek yönetim kalitesinin dış politika performansındaki belirleyici rolünü vurgular (Yülek, 2022).

9. Türkiye İçin Dersler: Akademi-Diplomasi Entegrasyonunun Stratejik Önemi

Türkiye için çıkarılması gereken en önemli sonuç, dış politikanın hızla değişen küresel dinamiklerde ancak akademik bilgiye dayalı kurumsal kapasite ile sürdürülebileceğidir. Türkiye ne ABD'nin yarı-müttefik modelini kopyalamalı ne de Çin'in geri besleme mekanizmalarından yoksun merkezileşmiş otoriter yapısına yaklaşmalıdır. Türkiye'nin stratejik özerklik vizyonu, esnek ittifaklar, güçlü kurumsal yönetim ve bilgiye dayalı karar alma arasında bir denge kurmalıdır.

Bu bağlamda Türkiye'nin dış politikada en kritik ihtiyacı, akademi ile diplomasi arasında güçlü bir entegrasyon oluşturmaktır. Prof. Dr. Murat Yülek, kalkınma ve devlet kapasitesine ilişkin çalışmalarında, "Politika üretimi, bilimsel analizle birleşmediği sürece tesadüfi ve kırılgan olur" tespitinde bulunur (Yülek, 2019). Bu perspektif dış politika yapım sürecine uyarlanmalıdır.

Bu nedenle önerilen temel yapısal adımlar şunlardır:

1. Büyükelçilik ve kıdemli diplomatik görevlere akademik uzmanların atanması teşvik edilmelidir.
2. Uluslararası ilişkiler, ekonomi, güvenlik çalışmaları ve bölgesel uzmanlık alanlarında akademik mükemmeliyet diplomatik liyakat kriteri hâline getirilmelidir.
3. Dışişleri-Üniversite-Düşünce Kuruluşu üçgeninde sürekli veri ve analiz akışı sağlanmalıdır.
4. Bu model, ABD'deki "think-tank-diplomasi" entegrasyonuna benzer fakat Türkiye'ye özgü, daha dinamik bir yapı kurabilir.
5. Genç akademisyenler için diplomatik rotasyon programları oluşturulmalıdır.
6. Hızlı fakat denetlenebilir karar alma mekanizmaları, akademik analizlerle desteklenmelidir.
7. Böylece Türkiye hem hız hem doğruluk sağlayabilir.

Bu dönüşüm Türkiye'ye, çok kutuplu dünya düzeninde hem öngörülebilir hem de stratejik esneklik sağlayan bir dış politika mimarisi kazandıracaktır.

Kaynakça (Seçme)

- Bush, R. (2013). Uncharted Strait. Brookings.
- Charap, S. (2023). Russia's War in Ukraine. RAND.
- Economy, E. (2018). The Third Revolution. Oxford.
- Freedman, L. (2022). Command. Penguin.
- Huang, Y. (2020). COVID-19 and China's Governance Challenges. Routledge.
- International Crisis Group. (2024). Israel-Gaza Report.

- Lake, D. (1999). Entangling Relations. Princeton.
- Li, C. (2020). Chinese Elite Politics in the Xi Era. Brookings.
- MacFarquhar, R. (1997). The Politics of China. CUP.
- Nathan, A., & Gilley, B. (2003). China's New Rulers. NYRB.
- Posen, B. (2014). Restraint. Cornell.
- Shirk, S. (2018). China in Xi's Shadow. CFR.
- Swaine, M. (2019). Cross-Strait Stability. Carnegie.
- Walt, S. (1987). The Origins of Alliances. Cornell.
- Walt, S. (2018). The Hell of Good Intentions. FSG.
- Yülek, M. (2018). Kalkınma Hikayemiz. Beta.
- Yülek, M. (2019). Sanayi 4.0 ve Kalkınma. Küre.
- Yülek, M. (2022). Yeniden Kalkınma Çağı. TEP Yayınları.

